

**Kriminaalpoliitika küsimusi
karistusõiguse revisjonis**

Jaan Sootak

Karistusõiguse revisjoni töögrupi juht
Tartu Ülikooli karistusõiguse professor
Tallinn, 23.10.2013

1. Kriminaalpoliitika mõiste

1) Kõige kitsamas tähenduses

Kriminaalpoliitika määrab, milliseid kuritegevuse vastase võitluse eesmärgi millise karistusseadusega mil viisil saavutada.

Kriminaalpoliitika mõistet võib sel juhul määratleda karistusõiguse ülesannete täitmisena selles tähenduses, nagu need on sätestatud seaduses (nt Vene UK § 2: isiku õiguste ja huvide, omandi, ühiskondliku korra jms kaitse). Eesti KarS: puudub

Seob aga kriminaalpoliitika kitsalt kehtiva õigusega ja ainult ühe seadustikuga.

2) Veidi laiemas tähenduses

Kriminaalpoliitika lahendab karistusõiguse ülesandeid: õigushüvede ja õiguskorra kaitse.

Absoluutne, negatiivse üldpreventsiooni ja eripreventiivne karistusteooria.

Positiivne üldpreventsioon: abinõud, mis on suunatud normikindlusele ja elanikkonna normiusaldusele.

Veel veidi laiemalt: kuritegevuse vastane võitlus; abinõude süsteem, mis on suunatud kuritegevuse ohjeldamisele või piiramisele.

3) Kõige laiemas tähenduses

Kriminaalpoliitika kui karistusõiguse realiseerumine ühiskonnas on liigselt riigi- ja riigivõimukeskne; riigivõimu „olemuslik, lausa eksistentsiaalne seos karistusvõimuga“,

Kriminaalpoliitika peab olema tegevus sotsiaalse hälbivuse, sealhulgas kuritegevuse kontrolli valdkonnas; riigi ja kodanikuühiskonna koostöö eesmärgiga ennetada kuritegevust. Kriminaalpoliitika peab „vastustama sotsiaalset ohtlikku hälbivust nimelt põhjuste tasandil, ja leidma selle ülesande täitmiseks sobivad vahendid.“¹

¹ E. Raska. Eesti kriminaalpoliitika teelahkmed. – Vaateid õiguspoliitikale. Tallinn: Avatar Holding 2008, lk 11, 35-36..

4) Õiges tähenduses

Kriminaalpoliitika laiemas, sotsiaalpoliitika kontekstis: ei ole taandatav üksnes riikliku repressiooni analüüsile ja selle põhjendamisele. Ei asu teljel *preventsioon* – *repressioon* mitte üheselt viimase poolel, vaid kaalub neid võrdsetena

Õigusriiklikult oluline: karistusõigus on vahend *ultima ratio* ega tohi muutuda tavaliseks sotsiaalkontrolli ja ühiskonnaelu suunamise instrumendiks.

2. Kuriteoennetus

1) Mõiste

Riiklike ja ühiskondlike institutsioonide kutsealane või vabatahtlik tegevus süütegude ärahoidmisel.

Reaalselt: abinõud, mis püüavad mitte üksnes kuritegevust piirata, vaid ka vähendada või pehmendada kuritegevuse kui terviku ja üksiksüüteo negatiivseid mõjusid²

² G. Kaiser. Kriminologie. 10. Aufl. Heidelberg: Müller 1997, lk 75-76.

2) Liigid

Esmane (primaarne)

Teisene (sekundaarne)

Kolmas (tertsiaarne)

Sama: preventatsioon (ennetamine), interventsioon (sekkumine), postventsioon (retsidiivi vältimine)³

Esmapreventsioon: hälbiva käitumise vältimisele suunatud tegevus, mille eesmärk on isiku võimalikult hea sotsialiseerimine või desotsialiseerumise takistamine.

Teisene: vältida konkreetse süüteo toimepanemist või selle eskaleerumist. Formaalne või mitteformaalne sotsiaalkontroll (noorsoo- ja sotsiaaltöö), situatsioonipreventsioon (politsei tegevus konflikti lahendamisel või ohu kõrvaldamisel), tehno-preventsioon (vara turvalisuse tagamine) jms.

Kolmanda taseme ennetus: süütegu on juba toime pandud ning ennetustegevus on suunatud uue kuriteo ärahoidmisele (karistuse mõistmisest karistuse täideviimiseni ja isiku karistusjärgne mõjutamine).

³ Samas, lk 76-77.

3) Suhe kriminaalpoliitikasse

Kõigil kolmel tasemel: liiga lai.

Esma- ehk sotsiaalpreventsioon: vahetult seotud karistusõiguslike väljunditega (nt narkoennetus, vihakõne jms)

Kolmanda tasandi kuriteoennetus: vanglas või ambulatoorselt tehtav sotsiaaltöö

Põhiosa süüteoennetusest: teise tasandi ehk olustikuline preventsioon

Annab süüteoennetusele kui kriminaalpoliitika osale konkreetse sisu

Kriminaalpoliitika määratlemine karistusõiguse kaudu on õigusriiklikult oluline välistamiseks karistusõigusliku sekkumise muutmist tavaliseks sotsiaalpoliitikaks ning karistusõiguse *ultima ratio* põhimõttest loobumist.

3. Revisjoni kriminaalpoliitilisi küsimusi

1) Juba nimetus – mitte reform, vaid revisjon – ütleb, et tegemist ei ole põhimõtteliste ümberkorraldustega, vaid korrastamisega. Küsimusi mida revisjon ei puuduta, kuid mida on siiski arutatud:

- a) Karistusõiguse süsteem: säilib senine ühe seadustiku ja haruseaduste süsteem
- b) Ei tule harukriminaalõigust: kuriteokoosseisud jäävad ainult KarS-i
- c) Säilib juriidilise isiku vastutuse spetsiaalsuspõhimõte, mis küll sisuliselt muutub universaalsuspõhimõtteks

2) Kriminaalpoliitilised lähtekohad

- a) Vähendada kriminaliseeritust; vältida karistusõigusnormide, eelkõige väärteokoosseisude tungimist alale, kus piisab haldussunnist.⁴ Karistusõigus peab toimima põhimõttel *ultima ratio*
- b) Korrastada süütegude, eelkõige väärtegude koosseise ja viia need vastavusse määratletusnõudega (väärteokoosseisu viitelisus ei tohi sattuda selle nõudega vastuollu)
- c) Korrastada kuriteo ja väärteo vahekorda nii KarS enda kui ka KarS ja haruseaduste piires. Välistada kattuvus; sama õigushüve ja sarnaste koosseisutegude korral peab süüteokoosseis sisaldama selget kriminaliseerivat tunnust (nt oluline kahju vms), mis piiritleb väärteo ja kuriteo

⁴ Väärteo ja haldussunni piiritlemisest lähemalt: J. Sootak. Karistusõiguse revisjon kuriteo, väärteo ja haldusõiguse piirimaal. – Juridica 2013/IV.

4. Revisjoni olulisemad muudatused⁵

1) Loobumine väärteoprejuditsioonist

Üks tegu ei saa olla nii kuritegu kui väärtegu; väärteo korduv toimepanemine ei muuda seda kuriteoks. Kuriteo ja väärteo kvantitatiivne erinevus tähendab erinevate tegude käsitamist kas kuriteona või väärteona olenevalt teo raskusest, mitte aga kuriteo määratlemist sama väärteo mehhaanilise korduvusena.

2) KarS eriosas säilib kuriteokorduvus kui kvalifitseeriv asjaolu

Õigusriiklikult ei ole oluline, kas ta paikneb kvalifitseeritud koosseisus või arvestatakse seda karistuse mõistmisel süüd suurendavana. Ei ole vastuolus *ne bis in idem* põhimõttega.

Näitab isiku ja kuritegeliku käitumise seost, süüdlase hoolimatut suhtumist õiguskorda ning soovi teostada oma huvisid õigusvastasel viisil.

Lugeda raskendavaks asjaoluks sellistes süüteoliikides, kus isiku ja kuritegeliku käitumise seos on tüüpiline; nende kuriteoliikide korral, mis on enam levinud ja mida pannaksegi sageli toime korduvalt (nt vargused ja üldse varavastased süüteod).

⁵ Eelnõu ja seletuskiri koos lisadega JM kodulehel: www.just.ee/Eeln%F5u

3) Süüteoga tekitatud kahju ja süüteo ulatus

Varaline kahju rahaliselt KarSRakS § 8 (oluline ja suur kahju)

Eelnõu: mitte siduda seaduse koosseisutunnust täitevvõimu aktiga ning näeb ette konkreetsete summad.
§ 12¹: KarS 1. ptk 1. jg „Süüteokoosseis“

Muu, mittevaraline kahju koosseisutunnusena tühistatakse.

Mitterahaline kahju ja süüteo ulatus:
valdkonnaspetsiifiliselt (nt § 353 lg 2: oluline kahju taimestikule, § 184: narkootilise aine suur kogus, § 375: alkohol suures koguses jm).

Kas täitevvõim saab oma õigusaktiga määratleda koosseisutunnuse? Nt § 182 jj: narkootiliste ainete nimekiri. Riigikohus: minister ei saa kehtestada süüteokoosseisu tunnuseid (RK 3-1-1-70-11 p 8-9).

4) Sanktsioonisüsteem

Tingimisi vabastamise ja karistuse asendamise liberaliseerimine. Isik tuleb karistuse reaalsest kandmisest vabastada sellistel tingimustel, mille täitmine on reaalne ega aseta isikule ülemäärast koormust.

5) Läbivad muudatused väärteokoosseisudes

- a) KarS uus § 25¹, mis sisuliselt dekriminaliseerib väärteokatse, lugedes selle karistatavaks üksnes vähestel juhtudel (nt KarS § 218 lg 1²).
Analoogilist lahendust tahtluse ja ettevaatamatuse osas ei tule.
- b) Menetlust – tegelikult küll väärtegude menetlus- ja materiaalõiguslikku alluvust – reguleerivad sätted haruseadustes kui tarbetud ja sisult ebaõiged tunnistatakse kehtetuks. Väärteigusid menetletakse VäärTMS järgi ja väärteo karistatavus tuvastatakse KarS üldosa alusel. Vastavad alused tulenevad nendest seadustest ja täiendavaid volitusi ei ole vaja.